

OZOD SHARAFIDDINOVNING ILMIY MEROSIDA SHE'RIYAT MASALALARI

Saidbekova Dunyo

FarDU filologiya fakulteti 4-kurs talabasi

Annotatsiya. Mazkur maqolada o'zbek adabiyotshunosligining yetuk vakili Ozod Sharafiddinov ilmiy merosida she'riyat masalalarining yoritilishi tahlil qilinadi. Olimning poetik tafakkur, badiiylik mezonlari, she'riy asarning estetik tabiati haqidagi qarashlari ilmiy-nazariy jihatdan asoslanadi. Shuningdek, Sharafiddinovning adabiy tanqidchilik faoliyati orqali she'riyatni anglash va baholash prinsiplari ochib beriladi. Maqolada uning qarashlari milliy adabiy tafakkur taraqqiyoti kontekstida ko'rib chiqilib, zamonaviy she'riyat rivoji bilan bog'liq jihatlari ham tahlil etiladi.

Kalit so'zlar: she'riyat, poetika, badiiylik, adabiy tanqid, estetik tafakkur, o'zbek adabiyoti, poetik tahlil

Kirish. XX asr o'zbek adabiyotshunosligida yuzaga kelgan muhim ilmiy yo'nalishlardan biri adabiy tanqid va poetika masalalarini chuqur tadqiq etish bilan bog'liqdir. Bu jarayonda Ozod Sharafiddinov nomi alohida ajralib turadi. U o'zining keng qamrovli ilmiy faoliyati orqali nafaqat adabiy jarayonni kuzatdi, balki uni nazariy jihatdan asoslab berdi. Sharafiddinov ilmiy merosining muhim qismini she'riyat masalalariga bag'ishlangan tadqiqotlar tashkil etadi. Olim she'riyatni oddiy badiiy ifoda vositasi sifatida emas, balki inson ruhiyati, estetik tafakkuri va ijtimoiy ongining murakkab sintezi sifatida talqin qiladi. Shu jihatdan uning qarashlari o'zbek poetikasining rivojida muhim bosqich hisoblanadi.

Bugungi kunda she'riyatni yangicha metodologik asosda o'rganish zarurati ortib borayotgan bir sharoitda Sharafiddinovning ilmiy qarashlari alohida dolzarblik kasb etadi. Chunki u she'riy asarni baholashda yuzaki yondashuvdan voz kechib, uning ichki tuzilishi, badiiy tafakkur mexanizmlari va estetik qiymatini kompleks tahlil qilishni taklif etadi. Mazkur maqolaning maqsadi — Ozod Sharafiddinov ilmiy merosida she'riyat

masalalarining talqinini ochib berish, uning poetik qarashlarini tizimli ravishda yoritish hamda zamonaviy adabiyotshunoslikdagi o‘rnini aniqlashdan iboratdir.

Adabiyotlar tahlili. Ozod Sharafiddinov ilmiy merosida she’riyat masalalarini o‘rganish jarayoni ko‘plab ilmiy manbalar bilan uzviy bog‘liq holda amalga oshiriladi. Ushbu mavzuni yoritishda Sharafiddinovning o‘z asarlari bilan bir qatorda, o‘zbek va jahon adabiyotshunosligiga oid nazariy manbalar muhim metodologik asos bo‘lib xizmat qiladi.

Avvalo, Sharafiddinovning “Adabiyot – hayot darsligi” asarida adabiyotning, xususan, she’riyatning inson ruhiyati va jamiyat hayotidagi o‘rni keng tahlil etiladi. Ushbu manbada olim she’riyatni estetik tafakkurning eng yuqori shakli sifatida talqin qiladi hamda badiiy asarning hayotiylik darajasi uning badiiy qiymatini belgilovchi asosiy mezon ekanligini asoslab beradi. Mazkur asar maqola mavzusi uchun nazariy poydevor vazifasini bajaradi.

Sharafiddinovning “Tanqid va tafakkur” nomli asarida esa adabiy tanqidning vazifalari, ayniqsa she’riy asarlarni tahlil qilish mezonlari chuqur ochib beriladi. Unda she’riyatni baholashda faqat tashqi shaklga emas, balki ichki mazmun va estetik g‘oyaga e’tibor qaratish zarurligi ta’kidlanadi. Bu esa maqolada she’riyat masalalarini talqin qilishda muhim metodologik yondashuvni belgilaydi.

“Ijod va mas’uliyat” asarida Ozod Sharafiddinov ijodkor shaxsining jamiyat oldidagi burchi va she’riyatning ma’naviy vazifasini yoritadi. Ushbu manba orqali she’riyatning faqat estetik hodisa emas, balki axloqiy-ijtimoiy mazmun kasb etuvchi san’at turi ekanligi asoslanadi. Bu jihat maqolada she’riyatning ijtimoiy mohiyatini ochishda muhim ahamiyat kasb etadi.

O‘zbek mumtoz adabiyoti namoyandasi Alisher Navoiy asarlari, xususan, “Xamsa” dostoni Sharafiddinov qarashlarini tarixiy-adabiy kontekstda tahlil qilish imkonini beradi. Navoiy poetikasida badiiylik, obrazlilik va til musiqiyliigi masalalari yuqori darajada rivojlangan bo‘lib, Sharafiddinov aynan shu an’analarni zamonaviy she’riyat bilan bog‘laydi. Bu manba she’riyatning milliy ildizlarini yoritishda muhimdir.

Adabiyot nazariyasiga oid manbalardan Q. Yo‘ldoshevning “Adabiyot nazariyasi” darsligida poetika, janr, badiiylik kabi tushunchalar tizimli ravishda bayon etilgan. Ushbu manba orqali she‘riyatni ilmiy kategoriyalar asosida tahlil qilish imkoniyati yaratiladi va Sharafiddinov qarashlarini nazariy jihatdan mustahkamlashga xizmat qiladi.

D. Quronovning “Adabiyotshunoslik asoslari” asarida esa zamonaviy adabiyotshunoslik metodlari, tahlil prinsiplari va ilmiy yondashuvlar bayon etilgan. Bu manba maqolada qo‘llanilgan metodologik asoslarni shakllantirishda muhim o‘rin tutadi, ayniqsa she‘riy matnni kompleks tahlil qilishda qo‘l keladi.

Jahon adabiyotshunosligidan Yuri Lotman ning “Analiz poeticheskogo teksta” asari poetik matnni struktur-semiotik jihatdan o‘rganishda muhim manba hisoblanadi. Lotman she‘riy matnni belgilar tizimi sifatida talqin qilib, uning ichki tuzilishini ochib beradi. Bu yondashuv Sharafiddinovning she‘riyatga nisbatan chuqur tahliliy qarashlari bilan uyg‘unlashadi.

Shuningdek, Vissarion Belinsky ning adabiy tanqidga oid qarashlari she‘riyatni ijtimoiy hodisa sifatida baholashda muhim nazariy asos bo‘lib xizmat qiladi. Belinskiy adabiyotni jamiyat hayoti bilan chambarchas bog‘liq holda tahlil qilgan bo‘lib, bu jihat Sharafiddinov qarashlarida ham o‘z aksini topadi.

Yuqoridagi manbalar tahlili shuni ko‘rsatadiki, Ozod Sharafiddinov ilmiy merosida she‘riyat masalalari milliy va jahon adabiyotshunosligi yutuqlari asosida shakllangan bo‘lib, ular o‘zaro uyg‘un holda rivojlangan. Bu esa olim qarashlarining nazariy chuqurligi va metodologik mukammalligini ta‘minlaydi.

Tadqiqot metodlari. Mazkur maqolada Ozod Sharafiddinov ilmiy merosida she‘riyat masalalarini o‘rganishda bir nechta zamonaviy va an‘anaviy ilmiy metodlardan kompleks tarzda foydalanildi. Ushbu metodlar bir-birini to‘ldiruvchi xususiyatga ega bo‘lib, tadqiqot natijalarining ishonchliligini ta‘minlaydi.

Birinchi navbatda, tarixiy-qiyosiy metod qo‘llanildi. Bu metod orqali Sharafiddinovning she‘riyatga oid qarashlari o‘zbek mumtoz adabiyoti, xususan Alisher Navoiy poetik an‘analari hamda zamonaviy adabiyot bilan qiyosiy tahlil qilindi. Natijada olim qarashlarining tarixiy ildizlari va ularning evolyutsion rivoji aniqlashtirildi.

Ikkinchi muhim metod — struktur-semiotik tahlil metodi bo‘lib, u Yuri Lotman nazariy qarashlariga tayanadi. Ushbu metod asosida she‘riy matn belgilar tizimi sifatida o‘rganilib, uning ichki tuzilishi, ramziy qatlamlari va ma‘no hosil qilish mexanizmlari tahlil qilindi. Bu yondashuv Sharafiddinovning poetik tafakkur haqidagi qarashlarini chuqurroq anglash imkonini berdi.

Uchinchi metod sifatida biografik metoddan foydalanildi. Bu metod orqali Sharafiddinovning hayoti, ijodiy faoliyati va ilmiy qarashlari o‘rtasidagi uzviy bog‘liqlik o‘rganildi. Natijada uning she‘riyatga munosabati shaxsiy tajriba va davr muhitidan kelib chiqqanligi asoslandi.

To‘rtinchi metod — germenevtik tahlil metodi bo‘lib, u matnni chuqur talqin qilishga qaratilgan. Ushbu metod yordamida Sharafiddinovning ilmiy matnlari va she‘riyat haqidagi fikrlari mazmunan ochib berildi, ularning yashirin ma‘nolari va estetik konsepsiyalari aniqlashtirildi.

Beshinchi metod sifatida tizimli (sistemali) yondashuv metodi qo‘llanildi. Bu metod orqali olimning she‘riyatga oid qarashlari yagona tizim sifatida ko‘rib chiqildi. Natijada uning poetika, adabiy tanqid va estetik qarashlari o‘zaro bog‘liq holda tahlil qilindi.

Shuningdek, tadqiqot jarayonida analitik-sintetik metoddan ham foydalanildi. Bu metod asosida mavjud ilmiy qarashlar tahlil qilinib, umumlashtirildi hamda yagona ilmiy xulosa shakllantirildi.

Qo‘llanilgan metodlar orasida tarixiy-qiyosiy va struktur-semiotik yondashuvlar Sharafiddinov ilmiy merosini o‘rganishda eng samarali metodlar sifatida ajralib chiqdi. Tarixiy-qiyosiy metod uning qarashlarini adabiy jarayon bilan bog‘lash imkonini bergan bo‘lsa, struktur-semiotik metod she‘riy matnning ichki mohiyatini chuqur ochib berishda yuqori samaradorlik ko‘rsatdi.

Biografik metod olim qarashlarining shakllanish omillarini aniqlashda muhim bo‘lsa-da, u nazariy tahlil chuqurligini to‘liq ta‘minlay olmaydi. Germenevtik metod esa matnni talqin qilishda samarali bo‘lib, biroq u subyektivlik elementlarini ham o‘z ichiga oladi. Tizimli yondashuv barcha metodlarni birlashtiruvchi asos sifatida muhim ahamiyat kasb etdi va tadqiqotning yaxlitligini ta‘minladi. Umuman olganda, tadqiqot natijalari shuni

ko'rsatadiki, Ozod Sharafiddinov ilmiy merosida she'riyat masalalarini o'rganishda struktur-semiotik va tarixiy-qiyosiy metodlar eng samarali ilmiy yondashuvlar sifatida ajralib turadi.

Tadqiqot natijalari. Mazkur tadqiqotda Ozod Sharafiddinov ilmiy merosida she'riyat masalalarini o'rganish jarayonida tarixiy-qiyosiy, struktur-semiotik, germenevtik, biografik va tizimli metodlardan foydalanildi hamda aniq ilmiy manbalar asosida tahlil amalga oshirildi. Natijalar ushbu metodlarning qo'llanish samaradorligini hamda Sharafiddinov qarashlarining nazariy ahamiyatini aniqlash imkonini berdi.

Tadqiqot davomida asosiy manbalar sifatida Sharafiddinovning "Adabiyot – hayot darsligi", "Tanqid va tafakkur", "Ijod va mas'uliyat" asarlari, shuningdek Alisher Navoiy, Yuri Lotman va Vissarion Belinsky qarashlariga tayanildi.

1-jadval. Qo'llanilgan metodlar va ularning natijalari

Metod nomi	Qo'llanilgan manbalar	Tahlil yo'nalishi	Olingan natija
Tarixiy-qiyosiy metod	Navoiy "Xamsa", Sharafiddinov asarlari	Mumtoz va zamonaviy she'riyatni qiyoslash	Sharafiddinov qarashlari milliy poetik an'analarga tayangan holda shakllangani aniqlandi
Struktur-semiotik metod	Lotman "Poetik matn tahlili"	She'riy matnning ichki tuzilishi	She'riyat belgilar tizimi sifatida talqin qilinishi ilmiy asoslandi
Germenevtik metod	Sharafiddinov ilmiy maqolalari	Matnni chuqur talqin qilish	She'riyatning yashirin estetik va falsafiy qatlamlari ochib berildi
Biografik metod	Sharafiddinov hayoti va faoliyati	Shaxs va ijod bog'liqligi	Olim qarashlari davr muhitiga bog'liq holda shakllangani aniqlandi

Metod nomi	Qo‘llanilgan manbalar	Tahlil yo‘nalishi	Olingan natija
Tizimli metod	Barcha manbalar	Nazariy qarashlarni umumlashtirish	Sharafiddinov poetik qarashlari yagona ilmiy tizim sifatida shakllantirildi

2-jadval. Asosiy manbalar va ularning ilmiy ahamiyati

Manba nomi	Muallif	Asosiy g‘oya	Tadqiqotdagi o‘rni
“Adabiyot – hayot darsligi”	Ozod Sharafiddinov	Adabiyotning estetik va ijtimoiy mohiyati	Nazariy asos sifatida xizmat qildi
“Tanqid va tafakkur”	Ozod Sharafiddinov	Adabiy tanqid prinsiplari	She‘riyat tahlili mezonlarini belgiladi
“Ijod va mas‘uliyat”	Ozod Sharafiddinov	Ijodkorning ijtimoiy vazifasi	She‘riyatning axloqiy jihatini ochdi
“Xamsa”	Alisher Navoiy	Mumtoz poetika va badiiylilik	Tarixiy asos sifatida qo‘llanildi
“Analiz poeticheskogo teksta”	Yuri Lotman	Struktur-semiotik yondashuv	Zamonaviy metodologik asos berdi
Adabiy tanqid maqolalari	Vissarion Belinsky	Adabiyotning ijtimoiy mohiyati	She‘riyatni ijtimoiy kontekstda tahlil qilishga yordam berdi
“Adabiyot nazariyasi”	Q. Yo‘ldoshev	Poetika tushunchalari	Nazariy kategoriyalarni aniqlashtirdi
“Adabiyotshunoslik asoslari”	D. Quronov	Zamonaviy tahlil metodlari	Metodologik asosni mustahkamladi

Tadqiqot natijalari shuni ko‘rsatdiki, Ozod Sharafiddinov ilmiy merosida she‘riyat masalalari kompleks va tizimli yondashuv asosida o‘rganilgan. Ayniqsa, struktur-semiotik va tarixiy-qiyosiy metodlar orqali uning qarashlarining ilmiy chuqurligi va metodologik

asoslanganligi yaqqol namoyon bo'ldi. Shuningdek, asosiy manbalar tahlili Sharafiddinovning she'riyatga oid qarashlari milliy va jahon adabiyotshunosligi yutuqlari uyg'unligida shakllanganini tasdiqladi. Natijada uning ilmiy merosi nafaqat o'z davri, balki zamonaviy adabiyotshunoslik uchun ham muhim nazariy manba ekanligi aniqlandi.

Muhokama. Mazkur tadqiqot natijalari Ozod Sharafiddinov ilmiy merosida she'riyat masalalarining o'rganilishi ko'p qatlamli va kompleks yondashuvni talab etishini ko'rsatdi. Qo'llanilgan metodlar asosida olingan natijalar shuni tasdiqlaydiki, Sharafiddinov she'riyatni faqat estetik hodisa sifatida emas, balki ijtimoiy, falsafiy va ruhiy jarayonlar bilan uzviy bog'liq murakkab tizim sifatida talqin etadi. Tarixiy-qiyosiy tahlil natijalari Alisher Navoiy an'analari bilan Sharafiddinov qarashlari o'rtasida uzviylik mavjudligini ko'rsatdi. Bu holat o'zbek she'riyatining uzluksiz rivojlanish jarayonida nazariy tafakkurning izchil davom etganini anglatadi. Shu bilan birga, Sharafiddinov mumtoz poetika tamoyillarini zamonaviy adabiy jarayon bilan uyg'unlashtira olganligi uning ilmiy qarashlarining yangilanishga ochiqligini namoyon etadi.

Struktur-semiotik metod asosida olingan natijalar Yuri Lotman nazariyasi bilan uyg'un holda she'riy matni belgilar tizimi sifatida talqin qilish imkonini berdi. Bu yondashuv Sharafiddinov qarashlarining zamonaviy ilmiy paradigmalarga mos kelishini ko'rsatadi. Biroq, ushbu metodning chegaralari ham mavjud bo'lib, u asarning hissiy-estetik ta'sirini to'liq ochib bera olmaydi.

Germenevtik tahlil natijalari she'riyatning yashirin ma'no qatlamlarini ochishda muhim ahamiyat kasb etdi. Shu bilan birga, bu metodning subyektivlikka moyilligi ilmiy xulosalarning umumlashtirilishida ehtiyotkorlikni talab qiladi. Biografik metod esa Sharafiddinov qarashlarining shakllanish omillarini aniqlashga xizmat qildi, ammo u nazariy umumlashmalar uchun yetarli darajada mustaqil asos bo'la olmaydi.

Xulosa. Tadqiqot natijalariga asoslanib aytish mumkinki, Ozod Sharafiddinov ilmiy merosida she'riyat masalalari chuqur nazariy asosga ega bo'lib, ular o'zbek adabiyotshunosligining muhim yo'nalishlaridan birini tashkil etadi. Olim she'riyatni inson ruhiyati, estetik tafakkuri va ijtimoiy ongining murakkab ifodasi sifatida talqin qiladi.

Qoʻllanilgan metodlar tahlili shuni koʻrsatdiki, struktur-semiotik va tarixiy-qiyosiy yondashuvlar sheʼriyatni oʻrganishda eng samarali metodlar hisoblanadi. Shu bilan birga, germenevtik va tizimli metodlar mazkur yondashuvlarni toʻldiruvchi vosita sifatida muhim ahamiyat kasb etadi.

Asosiy manbalar tahlili Sharafiddinov qarashlarining milliy va jahon adabiyotshunosligi yutuqlari uygʻunligida shakllanganini koʻrsatdi. Bu esa uning ilmiy merosini nafaqat tarixiy ahamiyatga ega, balki zamonaviy ilmiy izlanishlar uchun ham dolzarb manba sifatida baholash imkonini beradi.

Xulosa sifatida aytish mumkinki, Sharafiddinovning sheʼriyatga oid qarashlari bugungi kunda ham adabiyotshunoslik rivojida muhim metodologik asos boʻlib xizmat qiladi va kelgusidagi tadqiqotlar uchun keng ilmiy imkoniyatlar yaratadi.

Foydalanilgan adabiyotlar roʻyxati

1. Sharafiddinov Ozod. Adabiyot – hayot darsligi. Toshkent: Gʻafur Gʻulom nomidagi nashriyot, 1981.
2. Sharafiddinov Ozod. Tanqid va tafakkur. Toshkent: Fan, 1989.
3. Sharafiddinov Ozod. Ijod va masʼuliyat. Toshkent: Maʼnaviyat, 2001.
4. Alisher Navoiy. Xamsa. Toshkent: Gʻafur Gʻulom nomidagi nashriyot, 2000.
5. Yoʻldoshev Q. Adabiyot nazariyasi. Toshkent: Oʻqituvchi, 2010.
6. Quronov D. Adabiyotshunoslik asoslari. Toshkent: Akademnashr, 2018.
7. Qoʻchqorov R. Oʻzbek adabiy tanqidchiligi tarixi. Toshkent: Fan, 2015.
8. Yuri Lotman. Analiz poeticheskogo teksta. Moskva: Prosveshchenie, 1972.
9. Vissarion Belinsky. Literaturnaya kritika. Moskva: Goslitizdat, 1948.
10. Karimov I.A. Yuksak maʼnaviyat – yengilmas kuch. Toshkent: Maʼnaviyat, 2008.
11. Rasulov A. “Oʻzbek sheʼriyati poetikasi masalalari”. Filologiya masalalari jurnali, 2016, №3.
12. Normatov U. “Adabiy tanqid va zamonaviy tafakkur”. Oʻzbek tili va adabiyoti jurnali, 2018, №2.
13. Hamdamov U. “Sheʼriy matn tahlilida zamonaviy metodlar”. Ilmiy axborotnoma, 2020, №4.

14. Ismoilov B. “Poetika va badiiy tafakkur evolyutsiyasi”. Adabiyotshunoslik tadqiqotlari, 2019, №1.
15. Tursunov S. “O‘zbek she’riyatida badiiylik mezonlari”. Til va adabiyot ta’limi, 2017, №5.
16. O‘zbekiston Milliy ensiklopediyasi. “Adabiyotshunoslik” maqolasi. www.ziyouz.com
17. Ziyonet. Elektron kutubxona materiallari. www.ziyonet.uz
18. Google Scholar. Ilmiy maqolalar bazasi. scholar.google.com
19. ResearchGate. Ilmiy tadqiqotlar platformasi. www.researchgate.net
20. JSTOR. Xalqaro ilmiy maqolalar bazasi. www.jstor.org